

Povzetek

Doktorska naloga je razdeljena na tri poglavja, od katerih sta dve poglavji namenjeni obravnavi dveh znamenitih socialno-psiholoških eksperimentov iz sredine dvajsetega stoletja, prvo poglavje Aschevemu eksperimentu o konformizmu (1951) in tretje poglavje Rosenthalovemu 'šolskemu' eksperimentu o vplivu učiteljevih pričakovanj na dosežke učencev (1964-1966), medtem ko se v drugem poglavju posvetimo Festingerjevi teoriji kognitivne disonance, ki velja za eno izmed temeljnih teorij v psihologiji nasploh (1957). Ob tem se lotevamo še nekaterih drugih socialno-psiholoških eksperimentov, pri čemer za samo izhodišče naše obravnave jemljemo zloglasni Milgramov eksperiment o podrejanju avtoriteti (1961-1963). Pri tem naš namen ni zgolj v njihovi temeljiti obravnavi, temveč na podlagi konkretne analize navedenih eksperimentov (in teorije) na nov način osvetliti nekatere 'večne' dileme (temeljna vprašanja) moderne psihologije, ki poleg problematike 'samorazvidnosti' psiholoških pojmov zadevajo tudi znanstveno utemeljenost psihologije kot take, razmerje psihologije do drugih znanosti in ved (predvsem do pedagogike) ter nenazadnje ideološki karakter 'znanstvene' psihologije, ki ji je bil v preteklosti večkrat očitán (Canguilhem, Lacan, Althusser, Jacoby in ostali).

Da pa bi lahko na novo premislili 'stare' zagate, je bilo na samem začetku potrebno obrniti standardno perspektivo pogleda na znanstveno psihologijo. Od epistemoloških vprašanj o znanstveni utemeljenosti psihologije (Canguilhem: Kaj je psihologija?) smo se premaknili k vprašanjem materialne prakse eksperimenta. Naša glavna stava je bila v tem, da je moderna psihologija najprej in predvsem skupek materialnih praks. Kot je namreč splošno znano, naj bi se moderna psihologija ne začela s kakšnim velikim teoretskim odkritjem, temveč, in to trdi učbeniška psihologija sama, z ustanovitvijo Wundtovega laboratorija na Univerzi v Leipzigu leta 1879. Pri tem smo se oprli na delo Kurta Danzigerja, ki zelo nazorno pokaže, kako ne obstoji en sam začetek moderne psihologije (Wundt), temveč v istem obdobju (v drugi polovici devetnajstega stoletja) vzporedno nastajajo (vsaj) tri raziskovalne prakse, ki jih je mogoče opredeliti kot tri povsem enakovredne začetke moderne psihologije (Wundt, Charcot, Galton). Brž ko pričnemo psihologijo motriti s stališča njenih materialnih praks (eksperiment, statistika, hipnoza itn.), postane jasno, da dobimo več, kot smo lahko pričakovali. Naenkrat je celotna zgodovina psihologije videti veliko bolj pregledna. Zdi se, da lahko opustimo velike 'znanstvene' teme, za razumevanje moderne psihologije je potrebno pogled usmeriti na njene materialne prakse. Skratka, ne neko teoretsko odkritje, temveč ustanovitev laboratorija. Ne teoretska praksa, temveč materialna praksa. Ne prelom, temveč kontinuiteta.

Tudi v primeru naše glavne teme (eksperimentalne socialne psihologije) ne gre za prelom, temveč za kontinuiteto, za nadaljevanje tiste 'hipnotične' tradicije, ki teče od Charcota in družbenih teoretikov 'množic' s konca devetnajstega in začetka dvajsetega stoletja. Kot je bilo namreč že opaženo, je tehnika *deception* (varanje udeležencev eksperimenta glede resničnega namena

eksperimenta) strukturno gledano (kot preusmeritev pozornosti) povsem primerljiva s tehniko hipnoze.

Z vztrajanjem na vprašanjih materialne prakse smo prišli do nestandardnih odgovorov na zgoraj zastavljena vprašanja. Od epistemoloških vprašanj o znanstveni utemeljenosti psihologije smo se premaknili k vprašanju 'ontologije' psihološkega eksperimenta (Milgram, Asch, Rosenthal). Ontologije eksperimenta zato, ker gre, ko govorimo o eksperimentu na določen način vselej za sam obstoj eksperimenta. In ontologije eksperimenta zato, ker za časa izvedbe eksperimenta vse tako imenovane samoumevne psihološke kategorije izgubijo svojo substancialnost. Predteoretsko problematiko samoumevnosti (samorazvidnosti) psiholoških pojmov smo razvili in razširili v teoretsko obravnavo psevdoraziskav v psihologiji (Egan, Festinger). V nalogi smo predlagali tudi nekaj osnovnih pravil, kako 'brati' socialne eksperimente. V nasprotju s standardno obravnavo, ki se primarno osredotoča na tako imenovanega naivnega subjekta (eksperimenta), se sami posvetimo poziciji psihologa v eksperimentu kot slepi pegi socialnih eksperimentov. Ob tem pokažemo, da je socialni eksperiment naprava, ki vselej dokaže zgolj nesvobodo (Festinger, Beauvois). V tem smislu je tudi socialni eksperiment nekakšna psevdoraziskava. Socialno-psihološki eksperiment napotuje nazaj nase, kaže na notranje zagate eksperimenta, ter konec koncev odraža protislovja, ki so inherentna 'znanstveni' psihologiji kot taki (Milgram). Ena izmed prvih 'žrtev' takšne ugotovitve je aplikativnost psihologije (na druga 'znanstvena' področja). Ko govorimo o razmerju psihologije do pedagogike, smo izpostavili troje. V njunem razmerju gre za odnos eksteriornosti in instrumentalnosti. Na širši družbeni ravni je pedagogika glavni konzument psihologije (Egan, Festinger). Toda samo psihologijo od znotraj poganja pedagoški motiv (Rosenthal, Asch). Do tovrstnih ugotovitev je bilo mogoče priti le na podlagi takšne obravnave psihologije, ki se ne zadovolji z njenimi teoretskimi rezultati, temveč v ospredje postavi samo izvedbo eksperimenta (materialno prakso).